

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΚΛΟΥ ΓΙΑ ΤΑ «ΕΙΔΗ» ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΕΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ

Στη συστηματική πραγματεία του *Στοιχείωσις Θεολογική*, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (412-485) επιχειρεί να παρουσιάσει με συνθετικό και περιεκτικό τρόπο τις βασικές κατευθύνσεις της Αρχαίας Ελληνικής Οντολογίας. Από το πλαίσιο της απόπειράς του αυτής δε θα ήταν δυνατόν να απουσιάζει και η περίφημη ήδη από την εποχή του Πλάτωνα θεωρία περί των *ειδῶν*, περί των αρχετύπων δηλ. πραγματικοτήτων του κόσμου της εμπειρίας. Παρά την κεντρική όμως θέση που κατέχει η θεωρία αυτή στην εξέλιξη της ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης, ο Πρόκλος την αναπτύσσει σε πολύ περιορισμένη έκταση. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι ο φιλοσοφικός στοχασμός από την εποχή του Πλάτωνα έως τον 5ο μ.Χ. αιώνα έχει υποστεί ουσιαστικές διαφοροποιήσεις και έχει προσλάβει έναν έντονο μεταφυσικό χαρακτήρα, μέσα στον οποίο κυριαρχούν οι θεογονίες και οι θεολογικές υφής υπαρξιακές ανησυχίες. Μέσα σ' ένα τέτοιο θρησκευτικό κλίμα, είναι επόμενο να υποχωρήσει ο διαλεκτικός και ο ορθολογικός χαρακτήρας της Φιλοσοφίας και, αντίθετα, να εμφανιστούν στο προσκήνιο σχήματα μυστηριακής και αποκρυφιστικής κατεύθυνσης. Ήταν αναμενόμενο, λοιπόν, η Φιλοσοφία να συμπλέει με μια ιδιότυπη θεωρία περί του Εκείθεν και να συνθέτει μαζί της αυτό που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως θεολογική Μεταφυσική¹. Ο υποβιβασμός των *ειδῶν* στην ιεραρχική κλίμακα είναι το φυσιολογικό προϊόν της πολυδύναμης εικόνας που παρουσιάζει ο μεταφυσικός κόσμος. Έτσι, εκτός από ελάχιστες αναφορές του κατά την ανάπτυξη της εν λόγω πραγματείας του, ο Πρόκλος επεξεργάζεται τη θεωρία για τα *είδη*, όταν περιγράφει το περιεχόμενο και τις λειτουργίες των οντολογικών πραγματικοτήτων *Νοῦς* και *Ψυχή*, και μάλιστα μ' ένα τρόπο που δείχνει ότι δεν της προσδίδει αυτόνομο χαρακτήρα. Τα *είδη*, παρουσιάζονται υποταγμένα στους όρους του οντολογικού πλαι-

1. Βλ. P. Bouacé, «Théurgie et téléstique néoplatonicienne», *Revue de l'histoire des religions*, 149 (1955), 189-209.

σίου στο οποίο ανήκουν και ακολουθούν τη λειτουργική κατεύθυνση που τους παρέχεται άνωθεν.

Πιο συγκεκριμένα, στην πρόταση 176 της *Στοιχειώσεως Θεολογικής*, ο Πρόκλος ορίζει τα είδη ως το πεπληθυσμένο περιεχόμενο του *Νοῦ*¹, του τρίτου δηλ. όρου της περίφημης μεταφυσικής τριάδας του: *Εἶναι - Ζωή - Νοῦς*². Εμφανίζει, λοιπόν, τα είδη υπό δύο τρόπους παρουσίας και λειτουργίας. Από τη μια πλευρά, ως ευρισκόμενα σε μια καθαυτό κατάσταση και, από την άλλη, ως εισδύοντα στο εσωτερικό των υπολοίπων. Το κάθε είδος δηλ., μέσα από τις οντολογικές αναπτύξεις που έχουν γίνει, έχει αποκτήσει το ιδιαίτερο περιεχόμενό του διαφοροποιούμενο από τα υπόλοιπα. Συγχρόνως, όμως, και σύμφωνα με τη μοναδολογική αρχή του Πρόκλου: πάντα ἐν πᾶσιν οἰκείως δὲ ἐν ἐκάστῳ³, επικοινωνεί μαζί τους σχηματίζοντας μια αδιάλυτη ενότητα. Η διττή αυτή κατάσταση πρέπει να θεαθεί αποκλειστικά υπό το μεταφυσικό πρίσμα. Τα είδη αποτελούν άυλες και ασώματες υπερεμπειρικές πραγματικότητες και μεταξύ τους δεν υφίσταται καμιά μορφή σύγχυσης⁴. Λειτουργούν με βάση το σχήμα: *ἔνωσις-διάκρισις*, το οποίο είναι ιδιαίτέρως αρεστό και στη βυζαντινή σκέψη, κυρίως για την περιγραφή των θείων ενεργειών⁵.

Για να επικυρώσει τις θέσεις του αυτές ο Πρόκλος, χρησιμοποιεί επιχειρήματα, που δεν προσδιορίζει όμως εάν τα αντλεί από την εμπειρική ή από την υπερεμπειρική περιοχή. Επιχειρώντας, λοιπόν, να αποδείξει τον ασύγχυτο και διακεκριμένο χαρακτήρα των ειδῶν μετακινεί το σκεπτικό του στον τρόπο λειτουργίας κάποιων κατώτερων όντων, που θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη μας, να είναι ή οι ανώτατες εκείνες φυσικές καταστάσεις που έχουν αναπτυχθεί προτού αρχίσει η μορφοποίηση του αισθητού κόσμου ή οι επιμέρους θείες ψυχές⁶. Έτσι, ο ιδιάζων τρόπος με τον οποίο μετεχονται τα είδη από τις κατώτερές τους επιμέρους πραγματικότητες είναι ενδεικτικός του αυτοδύναμου και αυτοοριζόμενου χαρακτήρα τους. Αν ως παραγωγικά αρχέτυπα δεν ήσαν διακεκριμένα μεταξύ τους, δε θα

1. Βλ. *Στοιχειώσις Θεολογική*, (E.R. Dodds) 154.3-4. S. Gersh, *From Iamblichus to Eriugena*, Leiden, 1978, 86-88 k. 105-106.

2. Βλ. *Στοιχειώσις Θεολογική*, πρ. 101-103, 90. 17-92.29. W. Beierwaltes, *Proklos, Grundzüge seiner Metaphysik*, Frankfurt am Main 1979², 39-118. P. Hadot, *Porphyre et Victorinus*, I, Paris 1968, 213-246 k. 260-272.

3. Βλ. *Στοιχειώσις Θεολογική*, πρ. 103, 92.13. J. Trouillard, *L'Un et l'âme selon Proclus*, «Les belles lettres», Paris 1972, 76-77.

4. Βλ. *Στοιχειώσις Θεολογική*, 154.5-10.

5. Βλ. Γρ. Παλαμά, *Ποσαχῶς ἡ θεία ἔνωσις καὶ διάκρισις* (χριτ. έκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1966), 69. 1-95.15.

6. Βλ. *Στοιχειώσις Θεολογική*, πρ. 184-211, 160.21-184.20.

μετέχοντο με ξεχωριστό και ιδιαίτερο τρόπο από τα κατώτερα τους, κάτι που θα επέφερε σύγχυση και ασάφεια στην ιεραρχική οντολογική διάταξη. Η πρόθεση του φιλοσόφου είναι σαφής. Εφόσον το κάθε είδος λειτουργεί παραδειγματικά για ό,τι το ακολουθεί, είναι επόμενο να διοχετεύει το αποκλειστικό ιδιώμα του μ' έναν τρόπο ιδιαίτερο και συγκεκριμένο. Πρέπει να διαπορθμεύει την οντολογική δυναμική του με τέτοια καθαρότητα ώστε να αποτελέσει προσδιορισμένη στοιχειακή κατάσταση, αενάως τροφοδοτούσα την ανάπτυξη και τη λειτουργία του αισθητού κόσμου, ο οποίος εμφανίζεται να εμπεριέχει αναλλοίωτα στη γενική κατάστασή τους ορισμένα οντολογικά χαρακτηριστικά. *Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν ἀσύγχυτον τῶν νοερῶν εἰδῶν ἢ τῶν ἐκάστου διακεκριμένως μετεχόντων ἰδιάζουσα μέθεξις. Εἰ μὴ γὰρ τὰ μετεχόμενα διεκέκριτο καὶ ἦν χωρὶς ἀλλήλων, οὐδ' ἂν τὰ μετέχοντα αὐτῶν ἐκάστου μετεῖχε διακεκριμένως, ἀλλ' ἦν ἂν πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς καταδεστέροις ἀδιάκριτος σύγχυσις¹.* Είναι προφανές, επομένως, ότι προβάλλεται το αίτημα περί δομικής και λειτουργικής συνεκτικότητας, κάτι που προϋποθέτει τη σαφή οριοθέτηση των παραγόντων που οδηγούνται στις μεταξύ τους συνάψεις και διαπλοκές.

Από την άλλη πλευρά, τα νοερά είδη συναποτελούν μια μεταφυσική ενότητα, επειδή η οντολογική πραγματικότητα που τα περιλαμβάνει, δηλ. ο Νούς, είναι μια υπόσταση που δεν υφίσταται διατομές και έχει μια ουσία που χαρακτηρίζεται από την άρρηκτη ενότητά της. Με την εφαρμογή, λοιπόν, της αρχής πως ό,τι ισχύει στο όλον ισχύει και στα μέρη του, τα είδη συνυπάρχουν χωρίς παρεκκλίσεις προς οντολογική διαφοροποίηση, όλα διέρχονται μέσα απ'όλα, χωρίς να παρεμβάλλεται μεταξύ τους κάποιο διάστημα. Είναι προφανές ότι ο Πρόκλος με τη θέση του αυτή εισηγείται μια ιδιότυπη μεταφυσική του χώρου, υπό την έννοια της διαμόρφωσης ενός απόλυτου μαθηματικού χώρου, όπου τα πάντα τελούνται μ' ένα νοητό τρόπο, παραδειγματικόν όμως και ερμηνευτικόν των όσων διαδραματίζονται στον σχετικό χώρο της φυσικής περιοχής. Στον μεταφυσικό αυτό χώρο αποκλείεται να υφίσταται το κενό, το οποίο θα μπορούσε να είχε θέση στον κοσμο της εμπειρίας, όπου ο χώρος συνδέεται με την ύλη και με τα πεποιωμένα σώματα. Ο πνευματικός κόσμος, λοιπόν, εμφανίζεται να μην ταυτίζεται με την έκταση ή τουλάχιστον να μην έχει κάποια προσδιορισμη σχέση μαζί της, θέση που έμμεσα αποκλείει την είσοδο της γεωμετρίας στον μεταφυσικό κόσμο. *Τὸ δὲ αὐτὸ ἠνωμένον τῶν εἰδῶν ἢ τοῦ περιέχοντος*

1. 'Ο.π., 154.10-14. Βλ. L. J. Rosan, *The Philosophy of Proclus*, New York 1949, 158-163.

ἀμερῆς ὑπόστασις τεκμηριοῦται καὶ ἡ ἐνοειδῆς οὐσία. Τὰ γὰρ ἐν ἀμερεῖ καὶ ἐνοεῖ τὴν ὑπαρξιν ἔχοντα, ἐν τῷ αὐτῷ ἀμερίστως ὄντα, ὁμοῦ ἐστί καὶ ἐν ἀλλήλοις, ὅλα δι' ὄλων φοιτῶντα ἀδιαστάτως. Οὐ γὰρ διαστατόν τὸ περιέχον, καὶ ὡς ἐν διαστατῷ τὸ μὲν ἐν τῷ, τὸ δὲ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἅμα ἐν τῷ ἀμερεῖ καὶ ἐνὶ πᾶν ὥστε καὶ ἐν ἀλλήλοις¹.

Ὡς τεκμήριο των θέσεών του αὐτῶν ο Πρόκλος φέρει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καθὼς καὶ τὸν θεωρηματικὸ τρόπο με τὸν ὁποῖο προσεγγίζει τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν καταγράφει ὡς ἐννοημά της. Καταρχάς, σημειώνει ὅτι ὅσα βρίσκονται στὴν ἴδια ἀμεγέθη οὐσία συγχρόνως ἐνώνονται καὶ διακρίνονται μεταξύ τους, ἀποκλείοντας ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς καταστάσεις τὴν περίπτωσιν τοῦ χώρου. Θεωρώντας, προφανῶς, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀμέριστη καὶ ἀδιάστατη οὐσία, υποστηρίζει ὅτι με καθαρὸ τρόπο προάγει ὅλα τὰ εἶδη μαζί ἀλλὰ καὶ χωριστὰ τὸ καθένα, χωρὶς στὴ δευτέρῃ αὐτῆ περίπτωσιν νὰ ἀντλεῖ κάτι ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα². Ἐπομένως, ἀν τὰ εἶδη δε διακρίνονταν διηλεκτῶς σύμφωνα με μιὰ ἐσωτερικὴ τάσιν τους, ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς δε θὰ μπορούσε νὰ τὰ προσεγγίσει κατὰ τὴν κατάστασίν τους αὐτῆ. Ἄ (sc. τὰ εἶδη) εἰ μὴ διεκέκριτο ἀεὶ κατὰ τὴν ἔξιν οὐδ' ἂν ἡ ἐνέργεια διέκρινε τῆς ψυχῆς³. Εἶναι προφανές ὅτι με τὴν παρατήρησίν του αὐτῆ ο Πρόκλος προτείνει τὴ διάρθρωσιν μιᾶς Γνωσιολογίας ποὺ νὰ ἀντανακλά ἐπακριβῶς τὸ περιεχόμενον τῆς Ὀντολογίας. Τὰ γνωστικὰ κέντρα τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ συλλαμβάνουν με ἀκρίβεια ὅρου πρὸς ὅρον τὰ τεκταινόμενα στὴ μεταφυσικὴ περιοχὴ. Πέρα, πάντως, ἀπὸ τὶς ἀντιστοιχίσεις αὐτές, πιστεύουμε ὅτι δε θὰ ἀστοχούσαμε ἀν υποστηρίζαμε ὅτι ἐδῶ προβάλλεται ἡ περίπτωσιν τοῦ ἐννοιολογικοῦ ρεαλισμοῦ, ἀρκεῖ, φυσικὰ, ὁ φιλόσοφος νὰ ἀναφέρεται σὲ ἀνθρώπινη καὶ ὄχι σὲ ἐπιμέρους θεῖα ψυχῆ⁴.

Στὴν πρότ. 177 ο Πρόκλος θέτει τὸ ζήτημα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ των εἰδῶν με βάση τὴν ἱεραρχικὴ κλίμακα των ἐπιμέρους νοῶν. Ἀκολουθώντας πιστὰ τὴ θέση του περὶ ἐνός δυναμοκρατικοῦ πλουραλιστικοῦ μεταφυσικοῦ συστήματος, στὸ πλαίσιο τοῦ ὁποῖου τὰ κατώτερα ὄντα προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ἐξειδικεύοντας μ' ἐναν ὑποβιβαστικὸν τρόπο τὸ περιεχόμενον τους⁵, σημειώνει ὅτι οἱ ἀνώτεροι νόες πλεονάζουν ὡς πρὸς τὴ δύναμίν τους συγκριτικὰ με τοὺς κατώτερους, ἀφοῦ εἶναι πλεονεκεῖς ἀπέναντί τους. Οἱ κατώτεροι, ἀντίθετα, κατὰ τὸ ὅτι ἔχουν πληθυνθεῖ, παρουσιάζ-

1. *Στοιχείωσις Θεολογική*, 154. 18-25. Βλ. E.R. Dodds, *Proclus, The Elements of Theology*, Oxford 1963, 291-292.

2. Βλ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, 154. 26-33.

3. Ὁ.π., 154. 33-34.

4. ΓΙΑ τὸν ἐννοιολογικὸν ρεαλισμὸν, βλ. Α. Μπενάκη, «Τὸ πρόβλημα των γενικῶν ἐνοιών καὶ ὁ ἐννοιολογικὸς ρεαλισμὸς των Βυζαντινῶν», *Φιλοσοφία* 8-9 (1978-79), 311-340.

5. Βλ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, πρ. 7-25, 8.1-28.20.

ζονται με μειωμένη δύναμη. Η διαφορά αυτή δυναμικού οφείλεται στο ότι όσα είναι συγγενέστερα με την ανώτατη Αρχή, το *Ἔν*, είναι περιορισμένα κατά την ποσότητά τους, αλλά διαθέτουν περισσότερη δύναμη, ενώ το αντίστροφο ισχύει σε όσα έχουν απομακρυνθεί. Επειδή, λοιπόν, οι ανώτεροι νόες είναι ελάχιστοι, κατέχουν μεγάλο τμήμα της μεταφυσικής δυναμικής και, παρά το ότι σ' ένα αρχικό επίπεδο κατέχουν λιγότερα είδη, παράγουν περισσότερα. Το αντίστροφο συμβαίνει στους κατώτερους, οι οποίοι, αν και περιέχουν περισσότερα είδη - τα οποία έχουν προσλάβει-, παράγουν λιγότερα εξαιτίας της εξασθένησης της δύναμής τους. *Δύναμιν οὖν οἱ ἀνωτέρω (sc. νόες) προσησάμενοι μείζονα, πλήθος δὲ ἔλαττον, δι' ἔλαττόνων κατὰ τὸ ποσὸν εἰδῶν πλείω παράγουσι διὰ τὴν δύναμιν· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους διὰ πλείονων ἐλάττω κατὰ τὴν τῆς δυνάμεως ἔλλειψιν*¹. Ὅπως καθίσταται προφανές, ο πολλαπλασιασμός των εἰδῶν ακολουθεῖ μια προτοῦσα ανάπτυξη, ενδεικτική του υποβιβασμού του μεταφυσικού συστήματος. Στην περιοχή των ανωτέρων νοῶν τα εἶδη είναι λιγότερα, επειδή είναι πιο περιληπτικά. Εἰδῶ εμπιριέχονται με συμπιεσμένο τρόπο τα επιμέρους εἶδη που πρόκειται στη συνέχεια να αναπτυχθούν κατὰ την πορεία για τη διαμόρφωση των συγκεκριμένων εκείνων ὄρων που είναι απαραίτητοι για τη συγκρότηση του φυσικού κόσμου. Ὑπὸ την αναπτυξιακή, λοιπόν, αυτή πορεία ιεραρχούνται τα εἶδη σε καθολικότερα και σε μερικότερα².

Ακολουθῶς, ο Πρόκλος προβάλλει ένα σύστημα πολυδύναμης παραγωγής. Επειδή πιστεύει ότι ο κόσμος της εμπειρίας εξαρτάται καθολικά από τα μεταφυσικά αρχέτυπα, παρουσιάζει τις παραγόμενες οντότητες να δημιουργούνται τόσο από τα ανώτερα όσο και από τα κατώτερα εἶδη. Κατά την, οὕτως ειπεῖν, σύνθετη αυτή μορφή παραγωγής, μια οντότητα δέχεται και μονοειδείς και πολυειδείς παρεμβάσεις. Τούτο σημαίνει ότι, εφόσον είναι το αποτέλεσμα της παραγωγικής δραστηριοποίησης των κατωτέρων εἰδῶν, είναι αδύνατον να μην οφείλει την παρουσία της και στα ανώτερα, τα οποία είναι περιεκτικά και η πηγή των κατωτέρων. Ὑπὸ κάποια έννοια, πρόκειται για τη χορήγηση της ουσίας και των πρωτογενῶν ιδιοτήτων, οι οποίες ὁμως ως προς τα πεδία εφαρμογῆς τους και ως προς τον τρόπο συνάφειάς τους διαφέρουν μεταξύ τους. *Καὶ τὸ μὲν ὄλον καὶ κοινόν πᾶσι τοῖς μετέχουσιν ἄνωθεν παραγίνεσθαι, τὸ δὲ μεμερισμένον καὶ τὸ ἴδιον ἐκ τῶν δευτέρων*³. Ο μερισμός αυτός είναι αναγκαίος, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι ἀπειρες σχεδόν οντικές διακρίσεις που παρουσιάζει ο κό-

1. Ὁ.π., 156. 9-13.

2. Βλ. ὁ.π., 156.1-4.

3. Ὁ.π., 156.20-22. Πβ. ὁ.π., πρ. 66-74, 62.24-70.27.

σμος της εμπειρίας. Ως εκ τούτου, βρισκόμαστε απέναντι σ' έναν μεταφυσικό κόσμο που διατελεί εν κινήσει και αποτελεί την απόλυτη προϋπόθεση ανάπτυξης των αισθητών όντων. "Οθεν οί δεύτεροι νόες ταῖς τῶν εἰδῶν μερικωτέραις διακρίσεσιν ἐπιδιαρθροῦσι πως καὶ λειτουργοῦσι τὰς τῶν πρώτων εἰδοποιῖτας¹. Η ανατίμηση του Εκείθεν και ο υποβιβασμός του Εντεύθεν είναι τα προφανή της σκέψης αυτής και ο νοητός κόσμος αποτελεί τη δεσμευτική δικαιοδοσία για οποιαδήποτε λειτουργία των οντολογικών δεδομένων και για οποιαδήποτε διαμορφωτική παρέμβαση.

Στην πρότ. 178, ωστόσο, ο Πρόκλος, προκειμένου να αποφύγει τις οντολογικές συγχύσεις, παρατηρεί πως, εάν διατηρήσουμε ως δεδομένο ότι κάθε είδος είναι αιώνιο και ακίνητο, τότε πρέπει να είναι αίτιο αποκλειστικά αμετάβλητων και αιώνιων κατά την ουσία τους όντων και όχι όντων που υπόκεινται στις διαδικασίες του γίνεσθαι και της φθοράς². Είναι χαρακτηριστικό, μάλιστα, ότι ο φιλόσοφος δεν αναφέρεται στο πώς θα γίνει μετάβαση στον κόσμο της εμπειρίας, ενώ επίσης δεν κατονομάζει ποιά όντα υπονοεί. Προφανώς, θα έχει υπόψη του την *Ψυχήν*, στην περιοχή της οποίας ολοκληρώνονται οι μεταφυσικές διαδικασίες και σχηματοποιούνται οι προϋποθέσεις για την παραγωγή των αισθητών όντων³. Την ανωτέρω περιοριστική θέση του τη στηρίζει στις βασικές αρχές του περί παραγωγής. Θεωρώντας ότι η παραγωγή τελείται με την εκδήλωση της ουσίας της παράγουσας αιτίας, είναι της άποψης ότι το αιτιατό είναι οντολογικά συγγενές με το αίτιο. *Καὶ γὰρ εἰ αὐτῶ τῶ εἶναι πάντα τὰ εἶδη παράγει τὰ μετ' αὐτά, τὸ δὲ εἶναι αὐτῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, καὶ τὰ παραγόμενα ἀπ' αὐτῶν ὡσαύτως ἔξει καὶ ἀίδια ἔσται⁴. Δύο, κυρίως, παρατηρήσεις έχουμε να διατυπώσουμε για το περιεχόμενο του εδαφίου αυτού. Πρώτον, εφαρμόζοντας ο Πρόκλος μ' έναν σχεδόν άκαμπτο τρόπο την αρχή της ομοιότητας⁵ προτείνει μια ντετερμινιστική άποψη περί παραγωγής, από την οποία φαίνεται να απουσιάζει η παράμετρος της εξέλιξης. Βέβαια, αυτό το τελευταίο δεν ισχύει, διότι σε άλλες θεματικές συνάφειες του έργου του παρουσιάζονται οι διαμεσολαβητικές εκείνες πραγματικότητες που καθιστούν εφικτή την εξέλιξη⁶. Παρά ταύτα, η ατμόσφαιρα της οντο-*

1. 'Ο.π., 156. 22-24. Πβ. ό.π., πρ. 170, 148. 4-27.

2. Βλ. ό.π., 156.25-29: *Πάν νοερὸν εἶδος αἰδίων ἐστὶν ὑποστατικόν...* E.R. Dodds, *Proclus, The Elements of Theology*, 293, όπου παρουσιάζονται και οι ιστορικο-φιλοσοφικές πηγές της θεωρίας αυτής.

3. Βλ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, πρ. 186, 162-13-23.

4. 'Ο.π., 156. 30-32.

5. Βλ. ό.π., πρ. 28-29, 32.10-34.11.

6. Βλ. *Περί τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, III (H. D. Saffrey-L. G. Westerink), 83. 20-92.28.

λογικής ανελαστικότητας διατηρείται. Δεύτερον, εξακολουθεί να ισχύει η οντολογική και η αξιολογική προτεταιότητα της Μεταφυσικής έναντι της Φυσικής. Πρόκειται για μια ακραία προσπάθεια κατοχύρωσης των εσχάτων οντολογικών θεμελίων, κάτι που δεν είναι άμοιρο και του δεοντολογικού ζητήματος που αναφέρεται στα κριτήρια ζωής της ανθρώπινης ύπαρξης.

Στο ίδιο κλίμα κινούμενος ο Πρόκλος υποστηρίζει ότι κάθε οντότητα που παρήχθη μέσα στις χρονικές διαδικασίες δεν μπορεί να έχει ως πηγή της μια ειδητική αιτία. Ούτε ἄρα τὰ γενητὰ κατὰ τινα χρόνον ἀπ' αἰτίας ὑφέστηκεν ειδητικῆς οὔτε τὰ φθαρτὰ ἢ φθαρτὰ, εἶδος ἔχει νοερόν προὔπαρχον¹. Χωρίς να δηλώνεται άμεσα, η πλήρης κατανόηση της θέσης αυτής γίνεται, εάν χρησιμοποιηθεί η θεωρία του φιλοσόφου περί αὐθυποστάτου, η οποία αποτελεί ένα από τα πιο ισχυρά όπλα του για την υποστήριξη μιας αυστηρής διατομής ανάμεσα στο υπερεμπειρικό και στο εμπειρικό. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, εάν δεχθούμε ότι ο αισθητός κόσμος παράγεται άμεσα από τα είδη, τότε θα έχει τη δυνατότητα για αυτοπαραγωγή του, προοπτική που είναι ξένη με την ατμόσφαιρα των κειμένων του Πρόκλου². Η υλική πραγματικότητα υφίσταται μια δεινή ήττα, κάτι που όμως -αξίζει να το σημειώσουμε- δεν παρατηρείται στα επόμενα έργα του νεοπλατωνικού φιλοσόφου, στα οποία ανατιμάται εντυπωσιακά³.

Στην πρότ. 194 ο Πρόκλος μεταφέρει τη θεωρία περί ειδῶν στην περιοχή της Ψυχῆς και διευκρινίζει ορισμένα σημεία που είχαν δοθεί μ' έναν γενικό και απροσδιόριστο κάπως τρόπο στις προηγούμενες προτάσεις. Σημειώνει, λοιπόν, ότι κάθε επιμέρους ψυχή περιέχει όλα τα είδη, τα οποία ο Νοῦς περιείχε μ' έναν πρωταρχικό τρόπο. Τη μεταβίβαση αυτή τη στηρίζει στο ότι ο Νοῦς παράγει την Ψυχὴν με το ίδιο του το είναι. Η μορφή αυτή παραγωγής συντελεί ώστε να διοχετεύονται στην Ψυχὴν οι λόγοι της ουσίας του περιεχομένου του Νοῦ⁴. Με τον όρο λόγοι θεωρούνται οι υποβιβασμένες αντανακλάσεις μιας οντολογικής κατάστασης. Δεν πρόκειται δηλ. για αλλαγή της συγκεκριμένης οντολογικής υφῆς, αλλά για μεταφορά των ίδιων χαρακτηριστικών σ' ένα άλλο επίπεδο. Και όσο και αν τονίζεται από τον φιλόσοφο ότι η παραγωγή γίνεται με ακίνητο τρόπο, ουσιαστικά υπάρχει κίνηση, διότι η μεταβολή των πεδίων είναι δεδομένη⁵.

1. *Στοιχείωσις Θεολογική*, 156. 32-158.1.

2. Βλ. ό.π., πρ. 40-51, 42.8-50.6. J. Trouillard, *L' Un et l' âme selon Proclus*, 76-77.

3. Η εκτενής πραγματεία του Πρόκλου: *Ἐπόμνημα εἰς τὸν Τιμαιὸν Πλάτωνος* είναι ενδεικτική της ανατίμησης αὐτῆς.

4. Βλ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, 168. 32-33.

5. Βλ. ό.π., 168.31: αὐτῷ τῷ εἶναι ἀκίνητος ὧν πάντα δ νοῦς παράγει.

Η γραμματικοσυντακτική υφή του εδαφίου που ακολουθεί πιστεύουμε ότι είναι ενδεικτική της θέσης που υποστηρίζουμε. *Πάν γάρ τὸ τῷ εἶναι ποι-οῦν, ὃ ἐστὶ πρῶτως, τοῦτο τῷ γινομένῳ δευτέρως ἐνδίδωσι. Τῶν νοερῶν ἄρα εἰδῶν ψυχὴ δευτέρως ἔχει τὰς ἐμφάσεις*¹. Κατά τον Πρόκλο, η Ψυχὴ αποτελεί τη διαμεσολαβητικὴ πραγματικότητα που δραστηριοποιείται κατά τη μετάβαση ἀπο τον Νοῦν προς την ἀνάπτυξη του κόσμου της εμπειρίας². Στην πρῶτ. 195 τονίζεται ὅτι λειτουργεῖ παραδειγματικά ἀπέναντι στα αισθητά υλικά ὄντα, των οποίων κατέχει τους λόγους με ἄυλο τρόπο. Και μεταφερόμενο, μάλιστα, το ζήτημα στην περιοχὴ της μεταφυσικῆς μη εκτατότητας διευκρινίζεται ὅτι η Ψυχὴ περιέχει τους λόγους των σωματικῶν ὄντων με μη σωματικὸ τρόπο και των διαστατῶν με μη διαστατό³. Στους κόλπους της τελούνται οι διαιρέσεις και οι πληθύνσεις και τίθενται σε ετοιμότητα οι προϋποθέσεις που καθιστοῦν δυνατὴ την κίνηση. Ἔτσι, ολοκληρώνει το μεταφυσικὸ γίγνεσθαι και εξακτινώνει τη συμπαγή και ενιαία κατάσταση των υπερεμπειρικῶν ὄντων. *Τὰ δὲ νοητὰ εἰκονικῶς, και τὰ εἶδη τὰ ἐκείνων μεριστῶς μὲν τῶν ἀμεριστῶν, πεπληθυσμένως δὲ τῶν ἐνιαίων, αὐτοκινήτως δὲ τῶν ἀκινήτων ὑπεδέξατο*⁴. Ἐπομένως, αποτελεί ουσιαστικά την περιοχὴ ὅπου διαδραματίζεται με συγκεκριμένο τρόπο η συμφιλίωση της Μεταφυσικῆς με τη Φυσική. Ο παμψυχισμὸς αποκλείει τη δυαρχία, συνυφαίνει πνεῦμα και ὕλη και ἐξοβελίζει τα μηχανικά αἷτια παραγωγῆς του αισθητοῦ κόσμου και ἔτσι διασώζεται το πρωτεῖο των υπερεμπειρικῶν ἀρχετύπων.

Σύμφωνα με τα ὅσα ἐξετάσαμε, καταλήγουμε στις ακόλουθες δύο εκτιμήσεις: Πρῶτον, ο Πρόκλος αποθεώνει τη Μεταφυσική και στο πλαίσιο της ταυτίζει το ὄν με το Δέον. Η Φυσική οφείλει να παρακολουθήσει την, οὕτως εἰπεῖν, κανονιστικὴ νομοτέλεια της υπερφυσικῆς αρμοδιότητας, που διαθέτει μια πάγια δομικὴ συνεκτικότηता και ἀρχετυπία. Δεύτερον, με το να μεταφέρει το ὄλο ζήτημα του οντολογικοῦ δράματος σε μια περιοχὴ ανεξάρτητη ἀπὸ τον ἄνθρωπο αποκλείει οποιαδήποτε προοπτικὴ υπαρξιακῆς χειραφέτησής του.

1. Ὁ. π., 170.4-3.

2. Βλ. J. Trouillard, *L'Un et l'âme selon Proclus*, 27-67.

3. Βλ. *Στοιχειώσις Θεολογική* 170. 4-15.

4. Ὁ.π., 170. 13-15. Πβ. 6.π., πρ. 197, 172. 5-7: *εἰ γὰρ μέση* (sc. ἡ ψυχὴ) *τῶν ἀμεριστῶν ἐστὶ και τῶν περὶ σῶμα μεριζομένων εἰδῶν.*

SUMMARY

Proclus theory about Forms and the priority of Metaphysics.

In his metaphysical work *The Elements of Theology* Neoplatonic philosopher Proclus develops his theory about the archetypes Forms aiming at the following:

- a. to point out the varied characters of superempirical world
- b. to underline the ontologic priority of conceivable beings to the perceivable one.
- c. to prove that moving from the superempirical world to the empirical one requires a long process.

Dr. Christos Terezis
University of Patras